

Pekka Virkki

SUOMALAISEN KOMMUNISMIN RUUMIINAVAUS

DOCENDO

Pekka Virkki

**Suomalaisen
kommunismin
RUUMIINAVAUS**

DOCENDO

Ensimmäinen painos

Copyright © Pekka Virkki ja Docendo 2026
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä
Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

Taitto: Keski-Suomen Sivu Oy
Kansi: Kalevantuli / Matti Vartiala

www.docendo.fi
ISBN 978-952-850-274-6
Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@docendo.fi

Sisällysluettelo

Alkusanat.....	15
1. Kommunismin synty.....	37
Maalaisromantiikasta joukkoteloituksiin.....	38
Kommunistinen manifesti, Marx ja Hegel.....	40
Toinen Pariisin kommuuni, Erfurtin ohjelma ja kiista revisionismista.....	48
Venäjän sosialidemokraattinen puolue perustetaan.....	51
Leninin teoria imperialismista syntyy.....	52
2. Suomalainen työväenliike autonomian aikana	57
Porvarillisesta harrastuksesta puoluetöimintaan.....	57
Forssan ohjelma.....	60
Suurlakko ja yksikamarinen eduskunta	62
Ääri vasemmiston sosiaaliset verkostot muodostuvat	66
1910-luku – kohti kaaosta Suomessa ja Venäjällä.....	69
3. Vuoden 1918 tragedia.....	77
Vallankumous ja vapautus venäläisjoukoista	77
Punainen hallinto.....	82
Tampere, Helsinki ja Viipuri.....	87
Vankileirit ja valkoinen terrori.....	97
Punapakolaiset perustavat SKP:n.....	103
4. Rajoja syntyy ja ylittyy	111
Vasemmisto jakaantuu	111
SKP:n sotilasjärjestö ja maailmanvallankumous	114
Suomen Sosialistinen Työväenpuolue perustetaan	118
Komintern, Unkari ja Saksa.....	121
”Kallion leikkaus”	125
Riitaisa ammattiyhdistysliike.....	129
Antikommunismia, oikeistoradikalismia ja punamultaa	131
Neuvosto-Karjalaa rakentamassa ja puhdistamassa.....	138

5. Sodat.....	145
Rintamalle vai turvasäilöön?	145
Tuominen irtautuu Stalinin imperialismista	149
Neuvostoystävät sotien välillä.....	151
Vastarintaa	154
Uusiin aseisiin	158
Välirauhansopimus muuttaa kaiken	161
6. Kohtalon vuodet	165
Kommunistinen liike järjestäytyy	166
Ždanov ja punainen Valpo.....	173
Asekätkentä ja salainen tiedustelu	176
YYA-sopimuksesta SKP:n poliittinen selkänaja	179
7. Vallankumouksen puolesta ja sitä vastaan.....	185
Kunniapuhemiehistö	185
Pessin suunnitelma	189
SKP tukee Urho Kekkosta	195
Väistämätön proletariaatin diktatuuri.....	198
Uudet hajaannukset – Tanner ja TPSL.....	201
Kekkonen, Hruštšov ja muuttuva maailma	206
Aarne Saarinen ja Ele Alenius	211
8. Sosialismi ja demokratia	223
Demokratioita ja sosialismeja	223
Prahan ”kolmas tie”	232
Puoluehajaannus	239
Vuoden 1969 puolueohjelma.....	242
9. Beljakovin aave.....	253
Suslov kummittelee Helsingin yllä.....	253
Kuuba, Vietnam, Tšekkoslovakia ja Chile.....	255
Työmarkkinoiden reaktio	265
Poliittinen ja ideologinen vastareaktio.....	272
Konspiraatiivinen reaktio.....	275
Kiista SKP:n luonteesta	281
10. Radikalisaatio.....	289
Vuoden 1968 sukupolvi ja ääriivasemmistolaisuus	290
Nuortaistolaisuuden nousu ja Pälkäneen henki.....	295
Jaakko Laaksosta kommunistien päällystakki.....	303

11. Kivistöstä Koivistoon, Kajanojasta kirveslinjaan	309
Kivistö, Koivisto vai Karjalainen?	309
Paine purkautuu	320
SKP-y ja Demokraattinen vaihtoehto.....	323
Liike 88	327
Kohti perestroikaa.....	329
12. Miljoonien kohtalo	335
13. Uuteen aikakauteen	363
Kohti vasemmistoliittoa	363
Arkistojen äärellä	370
Paholainen ja Beelsebub.....	375
Länteen – ja takaisin	381
14. Perintö	395
Jaakko Laakso ulkopoliittisena taustavaikuttajana	395
SKP:n perintö ja Suomen idänsuhteet.....	405
Leninisin perintö ja Suomen vasemmisto.....	411
Kommunismi ja antikommunismi mentaalisen maiseman muokkaajina	421
Kommunismi identiteettipoliittisena leimakirveenä	424
15. Yhteenveto	433
Epilogi.....	452
Lähteet	463
Henkilöhakemisto.....	472

*On vaikea keksiä sellaista aatetta, jonka nimissä
ei olisi tapettu miljoonia ihmisiä maailmassa.*

– Tiina Sandberg¹

*Marx pyörisi haudassaan, jos kuulisi ”kommunistien” puhetta.
Roistovaltioiden ketju – Sahelin sotilasjuntista Iranin teokratian
kautta Pohjois-Korean dynastiaan – olisi ehkä osuvammin
fasistinen tai totalitaristinen kuin kommunistinen akseli, mutta
olen jo tottunut kutsumaan kommunisteiksi kaikkia Kremlin
kätyreitä ja hyväuskoisia wokettajia siitä riippumatta, mitä mieltä
ne ovat talousopeista tai sukupuolten määrästä – yhteistä on se,
että ne ajavat samaa asiaa joko tietoisesti tai tyhmyyttään. Eikä
se asia ole teoreettinen, vaan maailmanlaajuisen järjestäytyneen
rikollisuuden edistäminen. Ehkä joskus päästäisiin siihen,
että Anna Kontula saisi määritellä kommunismin, mutta
vasta sitten kun tämä olisi herännyt Nato-vihastaan.*

– Antero Leitzinger²

Mommilan mysteeri

Se oli ohi silmänräpäyksessä.

Elämän henki poistui pohatan kehosta miltei yhtä eleettömästi kuin hänen hattunsa kopautti maantien pintaan.

Useimmat muut keskittyivät omaan selviytymiseensä ja estämään tilanteen pahenemisen. Jotkut juoksivat metsään, toiset halusivat palata kiireesti takaisin kartanolle. Kolmannet eivät voineet haavoittumisensa vuoksi paeta paikalta, neljännet eivät edes tahtoneet irrottautua taistelun raivosta.

Jokioisten kartanon pehtoori Paul Petterson näki työnantajansa menehtymisen, mutta kaatui itsekin pian elottomana tämän päälle.

Joku oli juossut paikalle, ilmeisesti Vanhalan torpan suunnalta. Matruusi tai sellaiseksi pukeutunut. Osoitellut aseella, ollut kai-kehi vihaa täynnä. Ampuminen ei riittänyt – verta oli niin paljon, etteivät sodan nähneet miehet uskoneet haavoja pelkkien luotien aiheuttamiksi. Uhria oli täytynyt satuttaa ennen ampumista, lyö-dä, tuottaa kipua.

Vielä pari päivää aiemmin tunnelma oli ollut tyystin toisenlainen.

Suomen varakkaimpiin maanomistajiin kuulunut mies, vaatimattomista oloista taloudelliseen suuruuteen noussut mesenaatti ja kartanomistaja Alfred Kordelin vietti 49-vuotissyntymäpäiväänsä keskellä hämäläistä idylliä, Lammilla sijaitsevassa Mommilan kartanossa.

Naimattomuudestaan huolimatta Kordelin ei ollut erakko, vaan arvosti yhteistyökumppaneitaan, ystäviään ja – ainakin monien mommilalaisten todistuksen mukaan – myös alustalaisiaan.

Vanhan sahtialueen keskelle pystytetyn kartanon pitopöydän ääreen olivat alkuiltapäivästä saapuneet muiden muassa Huittisissa varttunut lakimies Risto Ryti ja hänen Serlachius-suvusta ponnistanut Gerda-vaimonsa. Molempien perhetausta oli varakas, vaikka aviomiehen perheen vauraus olikin peräisin talonpoikaissäädystä.

Samaa ei voi sanoa Kordelinista, joka oli joutunut raumalaisen merimiesisänsä kuoleman johdosta lapsuudessaan turvautumaan

köyhäinhoidon apuun. Kauppiaan apulaisesta hän kuitenkin päätyi ensin yksityisyrittäjäksi ja Tampereelle muutettuaan alkoi sijoittaa myös teollisuuteen. Konkurssipesien jälleenmyynnillä ja onnistuneilla kaupoilla Kordelin rikastui entisestään, mikä antoi lopulta mahdollisuuden tavoitella myös henkisesti ja esteettisesti hienostuneempaa elämää.

Nuorta Kordelinia saatettiin pitää häikäilemättömänä, mutta iän ja rikkauksien karttuessa hän alkoi yhä enemmän kiinnostua tieteen ja taiteen tukemisesta. Edistysusko lieene kietoutunut myös miehen omaan elämäntarinaaan – eihän rahvaan parista tuolloin uskottu suuria tuhkimotarinoita nousevan.

Toisaalta tiedolla ja sivistyksellä oli myös suoraan liiketöimiä edistäviä vaikutuksia: maanviljelysneuvos Kordelin tunnettiin erityisesti kiinnostuksestaan maatalouden tuotantomenetelmien tehostamiseen ja modernisointiin. Vuonna 1906 Kordelin osti pakkohuutokaupasta naantalilaisen Kultarannan tilan, jonne kymmenen vuoden kuluttua valmistui Lars Sonckin suunnittelema graniittilinna, Villa Kultaranta. Nykyisin tasavallan presidentin kesäasuntona toimivan huvilan hyötypuutarha on suosittu kesämatkailukohde, mutta Risto Ryti ei kautensa aikana viihtynyt siellä kuin virkatehtäviensä puitteissa. Ehkä stoalaiseksi, jopa kylmäksi kuvattua presidenttiä sittenkin raastoi merkittävän asiakkaansa kohtalo.

Kun marraskuun kuudennen päivän ilta alkoi pian Rytien saapumisen jälkeen hämärtyä, ilmoitti pastori Toivo Kukkonen kartanoon, että läheiselle Mommilan seisakkeelle oli saapunut venäläisiä matruuseja. He saattaisivat suunnata kartanolle ryöstelläkseen ja ottaakseen vankeja – olihan tilanne Venäjän imperiumissa ja siihen kuuluneessa Suomessa ollut jo pidempään epävakaa. Järjestysvaltaa pitämään oltiin suuriruhtinaskunnassa perustettu työväenkaarteja sekä suojeluskuntia, joista jälkimmäisten apuun Kordelin turvautui vielä saman illan aikana. Pankinjohtaja Johan Kempin (syntyjään Kemppainen) johtama Lahden suojeluskunta lähetti pikaisesti paikalle aseistettuja miehiä siltä varalta, että pelot osoittautuisivat perustelluiksi.

Varhain seitsemännen päivän aamuna puhelinyhteys Lahdesta Mommilaan katkesi. Kemp kutsui suojeluskuntalaiset koolle kello yhdeksäksi. Mommilaan lähetettiin vielä kolmisenkymmentä miestä lisää. Pian kartanon pihaan ilmaantui kuitenkin suunnilleen saman verran venäläisiä matruuseja, joilla oli tuossa vaiheessa suuri miesylivoima. Isäntä ei halunnut alkaa heitä vastustamaan, vaan kysyi, keitä matruusit etsivät. Myöhemmin miehet saivat osansa jopa pitopöydästä, joskaan eivät myrkytyksen pelossaan uskaltaneet tarjottua särvintä syödä.

”Saatanan lahtari!” kaikui kartanon pääarakennuksen salin perältä yhden matruusipukuisen miehen huuto. Hän oli joukon johtaja, joka päätti uhata tilusten omistajaa harvinaisen suoraukaisesti. Jo ennen tätä isännöitsijä Anton Forsellin taloon oli tunkeuduttu, arvoesineet ryöstetty ja miltei kaikki muu rikottu. Nyt siirryttiin kaikista suurimpaan kihoon.

Alfred Kordelin, häntä turvaamaan tulleet kuusi Lahden suojeluskuntalaista ja kaksikymmentä juhlavierasta lähtivät puolilta päivin pakon edessä matruusien mukana kohti Mommilan asemaa. Hevosvaunujen edellä ajoivat matruusien autot.

Vanhalan torpan paikkeilla saattue törmäsi lahtelaisiin, jotka oli samana aamuna lähetetty vahvistukseksi kartanolle. Tämän seurauksena menehtyi Kordelinin, Jokioisten pehtorin, muuttaman suojeluskuntalaisen ja 15-vuotiaan kyytipojan lisäksi myös matruusijoukon johtaja Johan Skott. Hän ei ollut venäläinen, vaan Kordelinin entinen alustalainen, joka oli syystä tai toisesta irtisanottu ja karkotettu kartanon mailta. Syiksi on esitetty ainakin pirtutrokausta sekä kiihotustoimintaa, mutta lopullista totuutta karkotukseen ja toisaalta veritekoihin johtaneista motiiveista saadaan tuskin koskaan tietää.

Rytin pariskunta pääsi pakenemaan tulimeren keskeltä. Ilmeisesti heidän apunaan oli Kontroreffiksi esittäytynyt monikielinen matruusi. Vasta seuraavana aamuna Riihimäelle saavuttuaan tuleva presidenttipari sai tiedon kartanon isännän kohtalosta – muiden suomalaisten tavoin sanomalehtien välityksellä.

Ryti oli usein hoitanut asiakkaansa liiketoimia vapain käsin ja molemmipuolisen luottamuksen hengessä – jopa silloin, kun suurliikemies ei uskaltanut itse asettua ”étulinjaan”. Jokioisten lakkoilevat työläiset olivat suoraviivaiseen kaupantekoon tottuneelle miehelle aivan liian monitahoinen moraalinen kysymys, jonka ratkaisusta hän tunsi suurta vastuuta – niin suurta, ettei uskaltanut tuota ratkaisua itse edes tehdä. Helpompaa oli valtuuttaa sellaiseen hyväksi tunnettu juristi. Kylmähermoinen Ryti oli sittenkin ihmisten kanssa parempi kuin maanläheiseksi kuvattu, kouluttamaton merimiehen poika Kordelin.

Rytien viimeiset palvelukset Kordelinille koskivat testamenttia ja taidearteista huolehtimista. Sukulaiset saivat kyllä perinnöstä sen verran suuren osan, ettei heidän tarvinnut riutua nälässä – niin lapseton kuin pohatta olikin. Jopa Alfred Nobelin kuuluisan palkinnon alkupääomaa suuremman lahjoituksen Kordelin kuitenkin teki nimeään kantavaan rahastoon, jonka tarkoituksena oli ja on tukea suomenkielistä taidetta, tiedettä ja sivistystä.

Testamentin sisältö sai liikkeelle myös aikansa salaliittoteoreetikot ja propagandistit, kun tamperelainen *Kansan Lehti* väitti ”lahtarien” saaneen vihiä Kordelinin testamentista ja päättäneen tämän vuoksi hankkiutua miehestä eroon. Ja vaikka näin ei olisi ollutkaan, olivat porvarit syyllisiä tästä huolimatta – nimittäin tulemalla paikalle:

”Kenenkään muun kuin lahtarikaartin syyksi ei Kordelinin kuolemaa voida panna, sillä parhaimmallakaan lääkärintaidoiltaan ei Kulovesi voi todistaa, että hän olisi kuollut, jos lahtarit pysyivät sivussa. Kuolema tuli vain senvuoksi, että lahtarit asiaan sekaantuivat. Ja täällä ei taasen tiedetä, mitä varten he koko juttuun sekaantuivat, senvuoksi siitä voi lausua vain arveluja.”

Keskeiset lähteet

H. Ryti-Erkinheimo. 1998. *Gerda Rytin elämäkerta* 1: Vuodet 1886–1939. WSOY.
Yle. 2016. Mommilan murhattu mies. *Yle*, 23.5.2016. Saatavilla verkossa (vierailtu 9.12.2025): <https://areena.yle.fi/1-3377680>

Alkusanat

Mommilan traagiset tapahtumat eivät ole valikoituneet tämän teoksen alkuun sattumalta. Niissä tiivistyy erinomaisesti oikeastaan kaikki se problematiikka, ne vaikeat kysymykset, joihin kirjan myöhemmillä sivuilla pureudutaan. Niiden kautta näkyy tapa, jolla suurvaltapoliittinen kuohunta saavutti vuoden 1917 marraskuussa hyvin konkreettisella tavalla hämäläisen maaseudun.

Mommilan verilöylyn taustalta löytyy padottua katkeruutta, naapuruus- ja työsuhderiitoja, ehkäpä sydänsurujakin – vaikka historialliset lähteet eivät tällaiseen erityisesti viittaa. Pienissä yhteisöissä kuitenkin ”kaikki tuntevat toisensa” eivätkä eri elämänalueet siten voi ihmisten välisten suhteiden rakentumisessa mitenkään olla toisistaan irrallisia.

Tapahtumien taustalla voi nähdä kommunikaation pelkoa, puhumattomuuden kulttuurin seurauksia. Hierarkkisen yhteisön muodostaman painekattilan, jossa muutos on aikaan nähden liian hidasta, koska ”näin asiat on aina ennenkin tehty”.

Varsin todennäköisesti tapahtumiin vaikuttivat eri vaiheissa melkoisen paljon myös sellaiset tekijät kuin alkoholi, väsymys, nälkä ja patologiset psyykkiset häiriöt. Niitä ei tarvitse olla kovin monella läsnäolijalla, jotta kaaos ja verenvuodatus moninkertaistuvat. Jotkut yksinkertaisesti etsivät syytä tappaa eivätkä sellaisen löytäessään liikoja arkaile.

Ei ole siten ihme, että jälkipolvien ja historiantutkijoiden käsitykset tapahtumista eroavat toisistaan merkittävästi. Kuka ampui ensimmäisen luodin ja miksi? Kuka käytti tilannetta hyväkseen? Löytyikö taustalta suurempiakin salajuonia? Olivatko syyllisiä paikalle rynnänneet venäläiset vai sittenkin hei-

dän joukkoonsa lyöttäytynyt, mahdollisesti vääryyttä kokenut perihämäläinen maatyöläinen?

Mommilan verilöylyä on pidetty vuoden 1918 väkivaltaisuuksien lähtölaukauksena, mutta sitäkin enemmän Kordelinin kartanon ja lähiseudun tapahtumat ovat niitä seuranneiden kuukausien pienoismalli, eräänlainen mikrokosmos. Kaikki myöhemmin esiin nousseet kysymykset venäläisten ja punaisten välisistä suhteista, järjestysvallasta, suojeluskuntien ”luokkaluonteesta”, yksilönvastuusta, yhteiskunnallisten taustatekijöiden ja toisaalta henkilösuhteiden vaikutuksesta tulivat kirkkaasti esiin jo Mommilassa. Oikeastaan vain saksalaisten läsnäolo puuttui.

Tämä kirja jatkaa näiden kysymysten tarkastelua, mutta ei rajoita sitä vuoteen 1918. Teos ei ole Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) tai Suomen kommunistisen liikkeen yleishistoriikki, vaan keskittyy tarkastelemaan niiden roolia maamme idänsuhteiden rakentumisessa eri aikoina. Toisaalta tätä suurpoliittista näkökulmaa pyritään tasapainottamaan arvioimalla paikallisia, jopa yksilökohtaisiakin tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet Suomen kommunistisen liikkeen piirissä vallinneiden asenteiden kehitykseen.

Koska Neuvostoliitto oli ensimmäinen kommunistinen suurvalta, käytännössä kaikkien kommunistipuolueiden oli määriteltävä jollakin tasolla suhteensa valtioon, jossa ideologiaa elettiin todeksi. Tämän peruslähtökohdan ja maantieteellisen sijaintimme yhteisvaikutuksen myötä on selvää, että suomalainen kommunismi itsessään määrittyy hyvin pitkälti suhteessa neuvostoliittolaiseen kommunismiin – mitkä ovat yhteiset, mitkä erottavat tekijät.

Vaikka maamme kommunistien ajattelun erityispiirteet eivät sinänsä olisi motivoituneet juuri halusta näyttäytyä neuvostovaltion silmissä samankaltaisena tai erilaisena, niitä on väistämättä peilattu tähän.

Suomi oli ja on erilainen maa kuin Venäjä, jonne V. I. Leninin johtama bolševikkipuolue pystytti reaalisosialistisen kokeilunsa 1920-luvulle tultaessa. Lukutaito, oikeusvaltio, maanomistusolot ja se, mitä nykyisin kutsuttaisiin mahdollisuuksien tasa-arvoksi, olivat meillä huomattavasti kehittyneemmällä tolalla jo autonomian aikana. Mentaalisesti Suomi kuului länteen – ja selkeästi keskieurooppalainen oli myös suomalaisten sosialistien visio maamme tulevaisuudesta. Tämä suoranainen sivilisaatioiden törmäys nousi esiin useita kertoja SKP:n ja sen neuvostovastineen suhteissa, ehkä selkeimmin Tšekkoslovakian miehityksen jälkimainingeissa 1960–70-lukujen vaihteessa.

Jättiläisten päälle on helppo rakentaa. Tämäkin kirja nojaa siihen valtavaan määrään perustutkimusta, johon kuuluvat muun muassa Tauno Saarelan suomalaista kommunismia ja Suomen (sosialistista) työväenpuoluetta käsittelevät teokset, Markku Salomaan urauurtava yhteenveto SKP:n sotilasjärjestön toiminnasta, Alpo Rusin ja Kimmo Rentolan tutkimukset itäblokin tiedusteluelinten, Suomen ulkopoliittisen johdon ja SKP:n rajapinnoista, Veli-Pekka Leppäsen SKP:n hajaannusta käsittelevä väitöskirja, Risto Reunan ja Jukka Tarkan kylmän sodan aikaiseen antikommunistiseen toimintaan pureutuvat järkäleet sekä Viljo Rasilan monipuoliset teokset.

Kirjallisuuden lisäksi teoksessa on hyödynnetty joitakin alkuperäisiä arkistolähteitä. Niihin kuuluvat muiden muassa Kansan arkiston kokoelmista löytyvät SKP:n edustajakokousten pöytäkirjat sekä puheet, Urho Kekkosen arkiston Suposarjan mapit ja kirjeenvaihto sekä tiedustelupalveluiden, kuten suojelupoliisin ja CIA:n arkistot. Käytössä ovat niin ikään olleet alkuperäisaineistoon perustuvat asiakirjakokoelmat, joita Hannu Rautkallio ja eräät venäläistutkijat ovat onkineet Moskovasta huomattavasti nykyistä avoimempina aikana.

Helsingin Sanomissa pitkän toimittajan uran tehnyt Matti H. Virtanen antoi kirjailijan perehtyä 1980–1990-lukujen vaihteessa keräämiinsä materiaaleihin, jotka käsittelivät pääasiassa vasemmistoliiton perustamista sekä kommunistisen liikkeen rahojen kohtaloa. Omien muistiinpanojensa sisältöön salli viitata myös valtiotieteen tohtori Alpo Rusi.

Pikantin lisän kokonaisuuteen toivat suojelupoliisin päällikönä vuosina 1990–1996 toimineen Eero Kekomäen omakustannekirjat, joista osan kylläkin saattaa kirjastojen varastoista hyvällä lykyllä löytää. Niiden kautta pääsee pureutumaan ennennäkemättömällä syvyydellä siihen, mitä Venäjän tiedustelumiesten inhoaman ja tehtävästään savustaman, SKP:n rahoituksen avaamista kannattaneen ja venäläis-suomalaisten yhteisyritysten turvallisuusriskeistä huolestuneen virkamiehen ajatuksissa 2000-luvulla pyöri.

Kuten jo yksin sivumäärä osoittaa, tämä teos ei voi millään tavalla kilpailla Rentolan, Leppäsen, Reunan tai Rusin laajapohjaisten tutkimusten kanssa, joissa myös ajallinen raja on yleensä suppeampi – vaikkakin usein kunnianhimoisen laaja. Teoksen ulkopuolelle ja tutkijan ”silmien väliin” jää väistämättä paljon olennaista.

Kronologisesti etenevän, tapahtumia ja suuria kehityskulkuja eli konjunkttureja kuvaavan tekstiaineksen lisäksi kirjassa on impressionistisempia, muistitietoon ja mikrohistoriallisiin lähteisiin perustuvia ”tuokiokuvia”, joiden tavoitteena on avata lukijalle eri aikakausien, paikkojen ja toimijoiden mielenmaisemaa, kontekstualisoida suurta tarinaa. Henkilöhistoriallisissa kuvauksissa ja selkeästi yksittäisiä tapahtumia koskevissa kertomuksissa on noudatettu myös muita lukuja löyhempää viitekäytäntöä. Niiden kohdalla ei nimittäin ole niinkään olennaista se, mitä on todella tapahtunut tai mitä eri tahot ovat tapahtumista tarkalleen väittäneet, vaan ennemminkin se, kuinka todelliseksi

koettu on vaikuttanut yksilöiden asenteisiin ja yhteisöjen – vaikkapa poliittisten liikkeiden – muodostumiseen.

Kirjan tarkoituksena ei olekaan ainoastaan historiallisten tapahtumien kertaaminen ja tarvittaessa niiden merkityksen uudelleenarviointi, vaan myös sen mentaalisen maiseman avaaminen, jossa eri aikojen toimijat ovat ratkaisuihinsa päätyneet. Nuo maisemat ja tulkinnat kaikkine seuraamuksineen vaikuttavat keskuudessamme edelleen. Parhaassa tapauksessa kirja voikin lisätä paitsi tietoa, myös kanssaihminen keskinäistä ymmärrystä ja Suomen kansan resilienssiä, positiivista yhteisöllisyyden kokemusta näinä vaikeina aikoina, jolloin joudumme jälleen vastoin tahtoamme ottamaan miltei jokaisessa poliittisessa päätöksessä huomioon kostonhaluisen itänaapurimme muodostaman uhan.

Tätä taustaa vasten onkin sopivaa, että teosta on kirjoitettu Alfred Kordelinin säätiön kansansivistykseen osoitetulla vuosiapurahalla. Mommilan veritekojen myötä jälkeen jääneen valtavan omaisuuden kohtalona on suomalaisen, ennen muuta suomenkielisen, sivistystyön tukeminen vielä yli sata vuotta myöhemminkin. Yhdessä itäsuomalaisen hengenheimolaisensa Juho Lallukan kanssa nämä kaksi tavallisen kansan parista nousutta liikemiestä ovat tehneet suomenkielisen kirjallisuuden ja kulttuurielämän taloudellisten edellytysten turvaamiseksi ehkä enemmän kuin ketkään muut. Tässä yhteydessä esitän suuret kiitokseni Alfred Kordelinin Yleiselle Edistys- ja Sivistysrahastolle.

Suomalaisen kommunismin historiaa ei kuitenkaan voi erottaa muun maailman tapahtumista ja sen poliittisesta, taloudellisesta, kulttuurisesta sekä aatehistoriallisesta kehityksestä. Tämä teos pureutuukin kommunismin aatteelliseen historiaan sen alusta saakka ja esittelee myös suomalaisen työväenliikkeen varhaisvaiheita siinä määrin kuin tämä on varsinaisten pääkysymysten kannalta perusteltua.

Tarvittaessa hypätään myös hetkeksi tarkastelemaan Neuvostoliiton muiden vähemmistökansojen kohtaloa, eurooppalaisten kommunistipuolueiden aatteellisia debatteja, Tšekkoslovakian, Puolan ja Romanian teitä... Niitä teitä, joita Suomi ei kulkenut, mutta jotka olivat aikanaan täysin mahdollisia, jopa loogisiakin vaihtoehtoisia kehityskulkuja. Vain muiden kokemaa vasten voimme ymmärtää, mikä juuri suomalaisessa kommunismissa ja sen toimintaympäristössä oli erityistä.

Teoksen ajallinen pääpaino on 1900-luvun tapahtumissa, mutta niistä voidaan erottaa neljä keskeistä jaksoa, joita voidaan pitää eräänlaisina käännekohtina ja joita sen vuoksi tarkastellaan muuta suuremmalla tarkkuudella.

Ensimmäinen näistä on vuoden 1918 väkivaltaisuuksia ja Suomen itsenäistymistä sekä valtiollista vakiintumista ympäröivä kausi, joka alkaa suunnilleen vuoden 1917 suurlakon tapahtumista ja kommunismin historian näkökulmasta päättyy Suomen (sosialistisen) työväenpuolueen kieltämiseen sekä niin sanottuun suureen kommunistijuttuun.

Näinä vuosina vakiintui Suomen ensimmäisen tasavallan nuori, pluralistinen demokratia, jossa myös vasemmisto oli mukana parlamentaarisessa päätöksenteossa. Kommunismin pelko ei toisaalta estänyt eduskunnassa istuneen puolueen virkailijoiden ja kansanedustajien laajamittaisia pidätyksiä silloin, kun valtion turvallisuuden arvioitiin tällaista toimenpidettä vaativan – pikemminkin se rohkaisi voimakkaisiin toimenpiteisiin.

Ääriivasemmistolaisen liikkeen ja sitä kannattavan suomalaisen asema yhteiskunnassa pysyi 1920-luvun jälkeen verratun samankaltaisena aina sota-aikoihin asti, vaikka Mäntsälän kapinan seurauksena säädetyt niin sanotut kommunistilait vie-

lä vahvistivatkin koko aatetta koskevaa yhteiskunnallista eristyneisyyttä.

Toisella kirjassa tarkemmin käsiteltävällä ajanjaksolla, vuosien 1944–1948 välillä, vakiintuivat SKP:n ja sen peitejärjestön Suomen Kansan Demokraattisen Liiton (SKDL) sekä niihin kytkeytyneen suomalaisen ääriivasemmiston roolit kylmän sodan oloissa. ”Fascisminluontoiset” järjestöt kieltäneen Moskovan välirauhansopimuksen seurauksena moni nikama ”porvarillisen” Suomen selkärangasta katkesi, mutta hallitusti.

Sodan aikana turvasäilöön sulletuista, epäilyttävistä valankumouksellisista tuli osa yhteiskunnan eliittiä, joka nojasi sodan voittaneeseen Neuvostoliittoon ja johon Neuvostoliitto nojasi. Kommunisminvastainen työ siirtyi osittain maan alle ja kytkeytyi tiiviisti itänaapurin miehityshkaan varautumiseen.

Poliittisella tasolla syntyi taistelu Neuvostoliiton suosiosta ja siitä, millaisia tarjouksia eri ryhmittymät saattoivat kenraalikuvernöörin elkein maata valvoneelle Andrei Ždanoville tehdä. Neuvostoliitto saavutti Suomessa geopoliittisen herruuden, mutta ei maksimaalisia poliittisia tavoitteitaan.

Suomalaisten kommunistien ja Neuvostoliiton edustajien tiivis yhteistyö jatkui aina suurvallan hajoamiseen saakka, mutta 1940-luvun jälkipuoliskon molemminpuolinen pettymys leimasi sitä aina myöhempienkin kriisien keskellä.

Kolmas merkittävä ajanjakso asettuu vuosiin 1968–1973, jolloin suuret voimat vetivät Suomea niin itään kuin länteen. Tšekkoslovakian miehityksen aiheuttama moraalinen krapula, mutta myös pettymys vuoden 1918 ja 1940-luvun loppupuolen epätoivotuista loppuratkaisuista leimasivat SKP:n ja ennen kaikkea sen neuvostoliittolaisen suojelusenkelin Aleksei Beljakovin toimintaa 1970-luvun alussa. Suurlähettilään taustalla nähtiin Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) pääideologin Mihail Suslovin näkymätön käsivarsi.

Yritys saada Suomen kiihtyvistä sosialistisesta rakennustyöstä hyvitystä Tšekkoslovakian tragedialle kapsahti EEC-vapaakauppasopimuksen läpiviemiseen ja tiivistyvään porvarien sekä maltillisen vasemmiston konsensusrintamaan, jonka arkkitehtina toimi ”Suomen porvariston Suslov”, suurlähettiläs Max Jakobson. Sisäpolitiikka saattoi olla rempallaan, mutta ainakin kauppapoliittinen länsi-integraatio oli turvattu.

Vanhat suojeluskuntalaiset ja asekatkijat takasivat Suomen geopoliittisen luotettavuuden Neuvostoliitolle tavoilla, jotka eivät tuolloin eivätkä nykyisinkään näyttäydy eettisesti ongelmattomina, mutta kuten Niccolo Machiavelli aikanaan kirjoituksissaan totesi, valtiollisia kysymyksiä arvioitaessa ei voida soveltaa samoja mittareita kuin yksilöllisessä etiikassa.³ Kommunismiin luovat ja moninaiset torjuntakeinot loivat tilanteen, jossa vastustettiin ”paholaista beelsebubin avulla”, kuten suojelupoliisin myöhempi päällikkö Eero Kekomäki on Suomen tasapainoilua idän paineessa kuvannut.⁴

1980-luvun loppua kohden muutoksen tuulet puhalsivat niin Euroopassa kuin Neuvostoliitossakin. Vaikka aikalaiset eivät tätä aina ymmärtäneet, SKP:n ja SKDL:n hajoamisprosessit sekä vasemmistoliiton synty kytkeytyivät tiiviisti siihen, mitä Kremlissä ja Itä-Berliinissä tapahtui. Suhtautuminen perestroikaan ja kotimaisiin uudistushankkeisiin jakoi SKP:tä aivan kuten stalinistiksi kutsutun Aimo Aaltosen ja ”revarien” kiistely parikymmentä vuotta aiemmin.

Hajoamisprosessiin liittyvien yksityiskohtien aiempaa tarkempi selvittäminen olisi ehdottomasti tarpeen, mutta tässä teoksessa vuosien 1982–1989 puoluekiistat, SKP-y:n (SKP-yhtenäisyys) yksityiskohtainen käsittely, Demokraattisen Vaihtoehdon toiminta ja kommunistien eri osapuolten väliset kiistat omaisuuden hallinnasta on jätetty tietoisesti sivurooliin. Viimeksi mainittuun on perehtynyt muun muassa toimitta-

ja Hannu Miettunen erittäin laajassa ja yksityiskohtaisessa pro gradu -tutkielmassaan *Kuinka korroosio eteni – ja vei Koitosta Koittoon: Suomen Kommunistisen Puolueen talouskriisiin 1981–84 johtanut kehitys, kriisin torjunta, torjujat ja seuraukset*.⁵

Sen sijaan tässä teoksessa keskitytään enemmän kommunistien rahoitusapparaattiin kytkeytyneen suomalais-neuvostoliittolaisen kaupan sekä suoran raha-avun merkitykseen ja niissä 1980–1990-lukujen vaihteessa tapahtuneisiin muutoksiin. Nämäkin osa-alueet vaatisivat tosin merkittävää lisätutkimusta.

”Kysymys SKP:n omista Koitto-miljoonista ja niiden käytöstä oli niin kiinnostava, ettei Moskovan-rahoitukseen ehkä kiinnitetty tuolloin riittävästi huomiota. Kaikki pitivät kirkossa kuulutettuna, että varsinkin taistolaiset saavat *Tiedonantajan* ja rinnakkaistoimintansa pyörittämiseen rahaa”, toimittaja Matti H. Virtanen muistelee selvityksiä tehdessään vallinnutta ajan henkeä.⁶

Berliinin muurin murtuminen, Baltian maiden tosiasiallisen itsenäisyyden paluu ja itänaapurin muuttuminen Neuvostoliitosta Venäjäksi merkitsivät niin Suomen ulkopoliitiikan kuin työväenliikkeen peruspremissien joutumista kriittiseen valoon.

Valtiollisella tasolla Suomi lähti täysipainoisesti mukaan Euroopan yhdentymiskehitykseen, jonka poliittiset esteet oli poistanut jo Mihail Gorbatšov lokakuussa 1989 Finlandia-talossa antamassaan kommentissa⁷ – ei suinkaan Neuvostoliiton hajoominen, kuten usein on yksinkertaistavasti esitetty. EY-jäsenyyttä ajoivat selkeimmin sellaiset läheisestä itäyhteydenpidostaan muistetut henkilöt kuin Paavo Lipponen ja Ilkka Suominen.

Euroopan tasolla kehittyi kaksi kilpailevaa visiota Euroopan tulevaisuudesta. Ensimmäinen oli Gorbatšovin yhteinen eurooppalainen koti (*Common European Home*), jonka piti Vladivostokista Berliiniin ja sieltä Lissaboniin ulottuvan yhteistyön hengessä poistaa sotilasliittojen – myös Naton –

olemassaolon oikeutus Euraasian mantereelta. Toinen visio, johon käytännössä kaikki itäisen Keski-Euroopan maat sosialismin romahdettua tarttuivat, tunnettiin nimellä kokonainen ja vapaa Eurooppa (*Europe Whole and Free*). Huolimatta ajoittaisesta varovaisuudestaan esimerkiksi Ukrainan ja Baltian maiden itsenäisyysliikkeiden tukemisessa voitti George H. W. Bush suuren pelin lopulta juuri tällä kortilla, jonka hän löi pöytään 31.5.1989 Länsi-Saksan Mainzissa pitämässään puheessa.⁸

Laineet löivät myös Helsinkiin. Ailahtelevana ja poliittisen rälsin omana miehenä pidetyn Seppo Tiitisen tilalle nimitettiin uusi supon päällikkö, joka ajoi Suomen läntisen tiedusteluyhteisön jäseneksi.⁹ Länsimaista saatiin neuvostoliittokareiden tarjoamaa aineistoa, jonka pohjalta avautui uusi perspektiivi myös niin sanotun suomettumisen ajan neuvostoyhteydenpitoon.

YYA-Suomessa SKP oli kiistatta ollut idänsuhteiden näkökulmasta poliittisessa erityisasemassa, mitä puolue hyödynsi siinä määrin kuin kulloinkin onnistui ja Neuvostoliiton vallanpitäjien tarpeet mahdollistivat. Niin sanotussa suomettumisilmiössä, bilateraali- ja KGB-yhteydenpidossa ja itänaapurin vaikutusoperaatioissa kommunistit läheisimpine liittolaisineen sekä peite- ja yhteistyöjärjestöineen muodostivat eräänlaisen ydinyrkin, jonka iskujen säteily tuntui ja vaikutti usein paljon laajemmalla alalla kuin ryhmän varsinainen koko olisi antanut ymmärtää. Neuvostoliiton ystävä saattoi olla, vaikkei sen yhteiskuntajärjestelmää olisi kannattanut – mutta pieni epäilyksen varjo silti aina jäi. Liian voimakas hyökkäys kommunismin aatetta tai SKP:ta vastaan olisi lopulta ollut myös neuvostoystävyyden kyseenalaistamista.

”En minäkään ääneen sanonut, että Neuvostoliitto oli kommunistinen diktatuuri”, on taistolaisuuteen kriittisesti suhtautunut Ben Zyskowitz myöhemmin tilittänyt aatteeseen ja itänaapuriimme liittynyttä itesesensuuria.¹⁰ Samoin Zyskowitz on

Pöyhimällä tunkio paranee! Mitä vallankumouksesta jäi talikkoon?

Jatkumoa Pekka Virkin edellisen menestysteoksen *Jälkisuomettumisen ruumiinavauksen* teemaan. Nyt pureudutaan suomalaisen kommunismin perintöön, erityisesti sen Neuvostoliitto- ja Venäjä-suhteeseen.

Mittava ja ainutlaatuinen kokonaisuus kertoo kaunistelematta ja kauhistelematta, kuinka Neuvostoliitto hyödynsi kommunisteja Suomen-politiikassaan.

Lukija saa vastauksia lähihistoriamme pimeisiin alueisiin: Oliko Suomi vähällä siirtyä täysin neuvostoblokkiin? Miksi SKP:n itärahoitus jätettiin selvittämättä ja mikä oli liike-elämän rooli sen järjestämisessä? Miten ääriivasemmiston perilliset ovat vaikuttaneet maamme idänpolitiikkaan kylmän sodan jälkeen?

Lukija jää pohtimaan, mitä menneisyydestä voisi oppia 2020-luvulla, kun totalitaristiset aatteet ja vihamielinen vaikuttaminen uhkaavat jälleen koko Eurooppaa.

KUVA: JYRI TIMONEN

Pekka Virkki (s. 1993)
on tietokirjailija, toimittaja
sekä maisteri kansainvälisen
politiikan alalta. Hänen
edellinen teoksensa oli
*Jälkisuomettumisen
ruumiinavaus* (2023).

9 789528 502746

KL 32.1

ISBN 978-952-850-274-6

DOCENDO